

УДК 347.68 (477)

Сегенюк Анастасія Валеріївна

аспірантка кафедри цивільного права

Національного Університету «Одеська юридична академія»

СПАДКОВИЙ ДОГОВІР: ПОНЯТТЯ, ХАРАКТЕРИСТИКА, ОСОБЛИВОСТІ

Постановка проблеми. Спадковий договір отримав своє визнання з часів рецепції римського права у європейські правові системи. Проте, римське приватне право визнавало лише два види спадкування: за законом та за заповітом. Спадкового договору римське право не допускало, воно оголошувало недійсними будь-які договори, які обмежували волю заповідача. Але, у той же час, у римському праві допускалося дарування на випадок смерті, як особливий вид договору. Цей договір не був обов'язковим для дарувальника і він міг у будь-який час до моменту відкриття спадщини скасувати цей договір [2].

Хоча відомості про спадковий договір дійшли до нас ще з часів римського права, проте і на сьогоднішній день це питання є одним з хвилюючих та цікавим, як для теоретичного вивчення, так і для його вивчення та розробки з практичної сторони.

Спадкове право – один з найдавніших інститутів права, який залишається актуальним з позиції його вивчення, дослідження, розвитку та вдосконалення, оскільки він пов'язаний не лише з економічними, політичними чи соціальними аспектами людського життя, а й з шлюбними, особистими та родинними інтересами людей. Спадковому праву завжди приділялась велика увага у різноманітній юридичній літературі, а така новела цивільного законодавства, як спадковий договір викликає інтерес у науковців та практиків та бажання всебічного вивчення та розробки цього питання.

Мета роботи полягає у комплексному вивченні як теоретичних, так і практичних організаційно-правових питань такого явища, як спадковий договір.

Також, ця стаття має як теоретичне, так і практичне значення. Теоретичним її аспектом є те, що вивчення та порівняльний аналіз питання спадкового договору спрямовано на подальше вдосконалення вчення сучасного спадкового права України.

Практичне значення полягає у тому, що теоретичні висновки цієї статті можуть бути використані при подальшому удосконаленні спадкового права, як частини цивільного законодавства України.

Стан дослідження теми. Застосування спадкового договору викликає наразі чимало труднощів, які обумовлені недостатньою законодавчою регламентацією даного виду інституту. У цивілістиці питання спадкового договору розглядали такі вчені, як С.Мазуренко, В.Васильченко, Я.Турлуковський, Р.Майданик, О.Рябоконт, Н.Шама, С.Фурса.

Виклад основного матеріалу. Спадковий договір з такою назвою був відомий та застосовувався на території України ще задовго до того, як він отримав своє законодавче закріплення у сьогоденному розумінні. Поняття спадкового договору почало розповсюджуватись з 1811 року, коли почалося поширення дії положень Цивільного кодексу Австрії на території західноукраїнських земель, які були на той час у складі Австрійської монархії. Згідно з законодавством, яке діяло у той час, спадковий договір вважався однією з підстав спадкування, поряд із спадкуванням за законом та за заповітом, та вважався чинним лише за умови його укладення між подружжям. Проте, сучасне розуміння та правове регулювання спадкового договору кардинально відрізняється від того, яке було за часів перебування західноукраїнських земель у складі Австрійської монархії.

Згідно зі статтею 1302 Цивільного кодексу України (далі – ЦК України), за спадковим договором одна сторона (набувач) зобов'язується виконувати розпорядження другої сторони (відчужувача) і в разі його смерті набуває право власності на майно відчужувача [1, ст. 1302].

Спадковий договір має як основну, так і додаткову мету. Основною метою спадкового договору є визначення юридичної долі належного відчужуваного майна на випадок смерті власника.

Додаткову ж мету становить зустрічне надання у вигляді певних визначених дій майнового чи немайнового характеру, які мають бути вчинені набувачем [5, с. 157].

Виходячи з цього, можна сказати, що спадковий договір є: по-перше, консенсуальним, оскільки він вважається укладеним з моменту досягнення сторонами згоди за всіма істотними умовами за умови дотримання визначеної законодавством форми; по-друге, відплатним, тому що на кожну із сторін договору покладається обов'язок здійснити зустрічне майнове надання; по-третє, двостороннім, оскільки цей договір являє собою погоджену дію двох осіб [4, с. 205].

Як вже було відзначено вище, учасниками спадкового договору є набувач та відчужувач. Набувачем у цьому договорі може бути фізична або юридична особа. Відчужувачем може бути як одна, так і кілька фізичних осіб – подружжя, один із подружжя або інша особа [3, с. 790].

У спадковому договорі на набувача може бути покладено обов'язок вчинити будь-які певні дії майнового та немайнового характеру, окрім тих, які принижують честь та гідність набувача або обмежують його цивільну правоздатність. Відчужувач може зобов'язати набувача періодично сплачувати йому певну суму грошей, сплачувати вартість комунальних послуг, обробляти земельну ділянку, поховати його за певним обрядом або у певному місці та ін. Проте, відчужувач не може зобов'язати набувача одружитись з певною особою, навчатись у певному навчальному закладі або жити у певному визначеному місці [6, с. 413].

У разі складання спадкового договору за участі подружжя, предметом такого договору може бути майно, що належить подружжю на праві спільної сумісної власності, а також те майно, яке є особистою власністю одного з подружжя.

У спадковому договорі може бути встановлено, що у разі смерті одного з членів подружжя спадщина переходить до другого, а у разі смерті другого з подружжя його майно переходить до набувача за договором.

Згідно з ЦК України, спадковий договір укладається у письмовій формі, має бути нотаріально посвідчений та підлягає державній реєстрації у Спадковому реєстрі – електронній базі даних, яка містить відомості, зокрема, і про посвідчені спадкові договори. У разі недодержання цих вимог договір вважається недійсним.

Також, ЦК України встановлює певні гарантії для учасників спадкового договору, щодо додержання їх прав та законних інтересів. Так, для того, щоб майно, яке є предметом спадкового договору не перейшло до третіх осіб, нотаріус одночасно з

посвідченням цього договору накладає на зазначене майно заборону відчуження, про що вносяться відомості до Єдиного державного реєстру заборони відчуження об'єктів нерухомого майна. Зняття цієї заборони відбувається вже після смерті відчужувача на підставі свідоцтва про смерть [2].

Заповіт, який був складений відчужувачем щодо майна, яке є предметом спадкового договору, визнається нікчемним незалежно від часу його складання. Якщо у цьому заповіті містяться розпорядження щодо майна відчужувача, яке не є предметом спадкового договору, то нікчемною визнається лише та частина, у якій йдеться про розпорядження майном, вказаним у спадковому договорі.

Спадковий договір може бути розірвано, як на вимогу відчужувача, так і на вимогу набувача. Так, на вимогу відчужувача, цей договір може бути розірвано через невиконання набувачем його розпоряджень. На вимогу набувача такий договір може бути розірвано через неможливість виконання ним розпоряджень відчужувача [6, с. 415].

Також, сторони можуть розірвати спадковий договір за двосторонньою домовленістю. Це оформлюється додатковою угодою, яка підлягає нотаріальному посвідченню.

У випадку смерті набувача спадковий договір вважається припиненим. У цьому разі, спадкоємці набувача можуть вимагати від відчужувача відшкодування певних витрат, яких вони зазнали при виконанні спадкового договору в тій частині зобов'язань, які були виконані набувачем до його смерті.

Якщо в умовах спадкового договору йшлося про те, що набувач має виконати певні дії після смерті відчужувача, то у разі смерті набувача, якщо він не встиг виконати вищезазначені дії в повному обсязі, то обов'язок виконати ці дії переходить до спадкоємців набувача.

Набувач може бути зобов'язаний вчинити певні дії, як до смерті відчужувача, так і після моменту його смерті, тому ця умова має бути чітко визначена у спадковому договорі. Відчужувач може призначити особу, яка після його смерті буде контролювати виконання умов спадкового договору [6, с. 415].

У разі, якщо відчужувач не призначив таку особу, контроль за виконанням цих умов буде виконувати нотаріус за місцем відкриття спадщини. Але, оскільки за таких обставин не виникає спадкових відносин та не може йти мова про місце відкриття спадщини, то доцільніше було б передбачити покладення зазначених вище обов'язків на того нотаріуса, який посвідчив спадковий договір, а не на нотаріуса за місцем останнього постійного

проживання відчужувача. Одним з проблемних питань при цьому є те, що законодавчо не визначено механізм здійснення нотаріусом такого контролю, тому що йдеться про покладення на нього нової, зовсім не нотаріальної функції. І тут виникає ряд запитань, серед таких такі, як: чи буде оплачуватись нотаріусу здійснення такого виду контролю, і якщо так, то ким саме; якими є межі здійснення нотаріусом такого контролю, враховуючи те, що до набувача вже перейшло право власності на майно за спадковим договором. Взагалі, з огляду на специфіку нотаріальної діяльності, тут може йти мова лише про спостереження нотаріусом за виконанням набувачем умов, які містяться у спадковому договорі чи їх невиконанням. Це спостереження може здійснюватися, наприклад, через присутність нотаріуса на похованні відчужувача, через виїзд на кладовище для перевірки наявності намогильної споруди, яка мала бути встановлена на могилі відчужувача згідно з умовами спадкового договору [7, с. 399]. Але можна сказати, що в умовах, які існують на сьогоднішній день, контроль за виконанням спадкового договору не є ефективним способом забезпечення виконання набувачем своїх обов'язків. Тому що ані призначена відчужувачем особа, ані нотаріус не мають право обмежувати правомочності набувача – власника того майна,

яке було предметом спадкового договору. Тому, доцільно було б передбачити на законодавчому рівні положення про те, що набувач при зверненні до нотаріуса з метою зняття заборони відчуження після смерті відчужувача мав би надавати документи або будь-які інші певні докази виконання своїх обов'язків за спадковим договором, а нотаріус у свою чергу був би уповноважений вимагати від набувача такого роду докази. Також, доцільно було б законодавчо зазначити, що у разі невиконання або неналежного виконання набувачем своїх обов'язків, нотаріус мав би право відмовити набувачу у вчиненні зняття заборони відчуження. Тому що, здається, що лише з прийняттям такого роду мір можливо буде забезпечити належне виконання набувачем своїх обов'язків за спадковим договором після смерті відчужувача.

Висновки. Дослідження спадкового договору, як досить нового правового інституту, дає змогу зрозуміти, що ця категорія є значущою у цивільному праві нашої країни, проте вона потребує законодавчого вдосконалення та глибокої теоретичної розробки. Потрібно більш детально визначити основні положення, права та обов'язки сторін, істотні умови цього виду договору, питання здійснення контролю за виконанням набувачем своїх обов'язків за спадковим договором.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Цивільний кодекс України від 16.01.2003р. (з наступними змінами та доповненнями) за № 40-44 // Відомості Верховної Ради України – 2003 – Ст. 356.
2. Роз'яснення Міністерства юстиції України від 12.02.2013р. за № 0001323-13 // Відомості Верховної Ради України – 2013.
3. Харитонов С.О. Цивільне право України / С.О. Харитонов, О.І. Харитонова, О.В. Старцев. – [Вид. 3-тє, переробл. і допов.. – К.: Істина, 2011. – 808 с.
4. Кучеренко Д.С. Спадковий договір: теорія та практика / Д.С. Кучеренко // Часопис Київського університету права. – 2010. – №4 – С. 201-206.
5. Курило Т.В. Особливості укладення спадкового договору в цивільному праві України / Т.В. Курило // Наше право. – 2015. – №6 – С.157-161.
6. Свобода Є.Ю. Спадковий договір в українському цивільному праві / Є.Ю. Свобода // Актуальні проблеми навчання та виховання людей з особливими потребами: збірник наукових праць. – 2009. – №6(8) – С.410-416.
7. Куліцька С.В. Проблемні питання сутності та забезпечення виконання спадкового договору / С.В. Куліцька // Часопис Київського університету права. – 2012. – №2 – С. 396-400.

Сегенюк Анастасія Валеріївна

СПАДКОВИЙ ДОГОВІР: ПОНЯТТЯ, ХАРАКТЕРИСТИКА, ОСОБЛИВОСТІ

У статті розглядаються питання історичного розвитку, всебічного дослідження, визначення та характеристики спадкового договору за законодавством України. Висвітлюються учасники даного виду договору, істотні умови його укладення, форма укладення, нотаріальне посвідчення та державна реєстрація договору, вивчається питання спадкового договору подружжя. Зазначаються гарантії учасників договору, щодо додержання їх прав та законних інтересів, можливість розірвання даного виду договору. Проводиться аналіз питання контролю за додержанням умов договору набувачем та виносяться пропозиції щодо законодавчого вдосконалення цього питання.

Ключові слова: цивільне право, спадкове право, спадковий договір, учасники спадкового договору, спадковий договір подружжя.

Сегенюк Анастасия Валерьевна

НАСЛЕДСТВЕННЫЙ ДОГОВОР: ПОНЯТИЕ, ХАРАКТЕРИСТИКА, ОСОБЕННОСТИ

В статье рассматриваются вопросы исторического развития, всестороннего исследования, определения и характеристики наследственного договора по законодательству Украины. Освещаются участники данного вида договора, существенные условия его заключения, форма заключения, нотариальное удостоверение и государственная регистрация договора, изучается вопрос наследственного договора супругов. Указываются гарантии участников по поводу соблюдения их прав и законных интересов, возможность расторжения данного вида договора. Проводится анализ вопроса контроля за соблюдением условий договора приобретателем и выносятся предложения по поводу законодательного усовершенствования этого вопроса.

Ключевые слова: гражданское право, наследственное право, наследственный договор, участники наследственного договора, наследственный договор супругов.

Segenyuk Anastasia Valerievna

INHERITED AGREEMENT: CONCEPT, CHARACTERISTICS, PECULIARITIES

The questions of historical development, all-round research, determination and description of the inherited agreement on the legislation of Ukraine are examined in the article. The participants of this type of agreement, substantial terms of his conclusion, form of conclusion, notarial certification and state registration of agreement, are illuminated, the question of the inherited agreement of the married couples is studied. The guarantees of participants are specified concerning the observance of their rights and legal interests, possibility of dissolution of this type of agreement. The analysis of question of control after the observance of terms of agreement is conducted purchased and suggestions dart out concerning the legislative improvement of this question.

Keywords: civil law, probate law, inherited agreement, participants of the inherited agreement, inherited agreement of the married couples.